حکومەتی هەرێمی کوردستان – عیراق
وەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی
زانکۆی سەڵاحەددین –هەولێر

کوردناسی گشتی

- بەش: ئابووری-ژمێریاری-گەشتیاری-ئامار- دارایی و بانک - کارگێڕی
- کۆلێژ: بەڕێوەبردن و ئابووری
- زانکۆ : سەلاحەددین – هەولێر
- بابەت: کوردناسی (قۆناغی یەکەم)
- ناوی مامۆستا : مامۆستایانی کوردناسی

دەروازەیەك بۆ كوردناسی

كوردناسی چەمك و واتاكەی

كوردناسی وشەیەكی لێكدراوە كە لە ناوی كورد (وەك گەلێك) و قەدی چاوگی (ناسین) پێكهاتووە ، هەموو نوسراو و توێژینەوە زانستیەكان دەگرێتەوە كە لەسەرهەموو لایەنەكانی ژیانی كورد وەك (جوگرافیا, مێژوو ,زمان , ئەدەب, كلتورو ئایین ...هتد) نوسراوەو بڵاوكراوەتەوە بەئامانجی ناساندنی كورد.

بەشی یەکەم / جوگرافیا

تەوەری یەکەم : دەروازەیەك بۆ کوردستان

1- زاراوەی کوردستان
2 - شوێن (پێگەی جوگرافی)
3 - سنوور و ڕووبەر و شێوە

تەوەری دووەم / تایبەتمەندی سروشتی کوردستان

1- بەرزی و نزمی (تۆبۆگرافیا)
2- ئاو و هەوا
3- دەرامەتی ئاوی

تەوەری سێیەم / تایبەتمەندی مرۆیی کوردستان

1-دابەشبوونی دانیشتوان بە پێی پێکهاتە
2 - دابەشبوونی دانیشتوان بە پێی ژینگە
3- دابەشبوونی دانیشتوان بە پێی قەبارە

تەوەری چوارەم / ژیانی ئابووری لە کوردستاندا

1- کەرتی کشتوکاڵ
2- کەرتی سامانی ئاژەڵ
3- کەرتی پیشەسازی و کانزاکان
4- کەرتی گەشت وگوزار

تەوەری یەکەم : دەروازەیەك بۆ كوردستان

1-زاراوەی كوردستان

زاراوەی كوردستان لە بنەڕەتدا لە دوو مۆرفیم پێكهاتووە: (كورد+ ستان) (كورد) كە مەبەست لێی نەتەوەی كوردە و واتای (ئازا) دەدات (ستان)یش پاشگرێكە لە هەندێ زمانە هیندۆ ئەو ڕووپییەكاندا بە واتای وڵات یان نیشتمان دێت. كەواتە كوردستان بە واتای وڵاتی كوردان یان ئەو خاكەی كە نەتەوەی كوردی لەسەر دەژیت دێت .

2- شوێن (پێگەی جوگرافی)

كوردستان دەكەوێتە باشووری ڕۆژئاوای كیشوەری ئاسیا . كوردستان خاوەنی سنورێكی سیاسی دیاریكراو و دان پیانراو نییە، بەڵكو بەشێكە لە خاكی دەوڵەتانی توركیا ، ئێران ، عێراق ، سوریا .لە لایەن ئەم چوار دەوڵەتەوە ، نە دان بە بوونی خاكی كوردستاندا دەنێن و نە بڕواش بەو سنوورانە دەكەن، بەڵكو كوردستان بە بەشێك لە خاك و نەتەوەی كوردیش بە بەشێك لە نەتەوەكانی خۆیان دادەنێن.

3- سنوور و ڕووبەرو شێوە

سنووری کوردستان لە باکورەوە لە گەڵ ئازەربایجان و ئەرمینیا و تورکیایە ، لە ڕۆژهەڵاٌت ئێران و ، لە ڕۆژئاواشەوە عیراق و سوریایە و بەشی باشوریشی لە گەڵ ئێران و کەنداوی عەرەبی. ڕووبەری گشتی کوردستانی گەورە نزیکەی (536000) کم2، بەسەر چوار وڵاٌتی تورکیا و عیراق و ئێران و سوریا دابەش بووە ، هەروەها شێوەیەکی پتەو و ڕێکی هەیە .

تەوەری دووەم / تایبەتمەندی سروشتی کوردستان

باسی یەکەم - بەرزوو نزمی (تۆبۆگرافیا)

تۆپۆگرافیای کوردستان ، لە ڕووی بەرزیی و نزمییەوە لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی تر جیاوازی هەیە ، ناوچەکانی باکوورو ڕۆژهەڵات بە چیای بەرز داپۆشراون کە بەرزایی هەندێکیان لە چوار هەزار مەتر زیاتر دەبێ . لە نێوان ئەو چیایانەش هەندێ دەشتایی تەخت هەن ، بەڵام ناوچەکانی باشوور و ڕۆژئاوا نزمن و چیایان کەمەو بە زۆری لە دەشتایی پێکهاتوون و گردیش لێرەو لە وێ بە دیار دەکەون .

بە شێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین تۆپۆگرافیای کوردستان لە سێ بەش پێکهاتووە ئەوانیش بریتین لە

1-چیاکان

زیاترلە نیوەی تۆپۆگرافیای کوردستان لە چیا پێکهاتووە ، بە زۆری لە شێوە زنجیرە چیا دەبینرێن ، ژمارە چیاکانیش بە تەواوی دیار نیە بە پێی هەندی سەرچاوە ژمارەی چیاکان (122) ە ، و هەندێکی تریش ئەم ژمارەیە بەرز دەکاتەوە و دەڵێت (220) چیایە. لە گرنگترین زنجیرە چیاکان زنجیرە چیای (زاگرۆس)ە

2- گرد و تەپۆڵکەکان

گردەکانی کوردستان بە زۆری لە زنجیرەیەکی خوارو خێچی چەماوە پێك هاتووە. زۆر بەرز نین بەلأم ئەگەر لە نزیك چیاکان نەبوونایە ئەوا هەر یەکەیان بۆ خۆیان چیایەك دەبوون، ئەم گردانە سوودیان زۆرە ، بۆ چاندنی دانەوێڵە و لەوەڕێکی باشیشە بۆ ئاژەڵدارەکان ، لە گرنگترین گردو تەپۆڵکەکانی کوردستان (بایەزید ، بەرزنجە ، پشدەر،چوارتا، پێنجوێن...هتد).

3- دەشتەکان

دەشتەکانی کوردستانیش بەشێکی دیکەی گرنگی خاکی کوردستان پێکدەهێنن، ئەو دەشتانە پان و بەرین و تەختن ، ڕووبەرەکانیان لە یەکێکەوە بۆ یەکێکی تر دەگۆڕێت ، بەڵام بە هەموویان 15٪ ی ڕووبەری خاکی کوردستان دادەپۆشن ، گرنگترینیان : شارەزوور، هەولێر ، سندی ، مەریوان ، کەندێناوە ، شەنگال ،قەراج ، ماردین ، ئورفە ....هتد.

باسی دووەم - کەش و هەوای کوردستان

ا-پلەی گەرمی :

پلەی گـەرمی کوردسـتان لـە نێـوان هەوایـەکی بیابـانی گـەرم و هـەوای سـاردی دەریـای ناوەڕاسـتدایە ، لـە گـەڵ ئەوەشـدا لـە ناوچـەیەکەوە بـۆ ناوچـەیەکی دی جیـاوازی هەیـە ، چـونکە ئـەو هۆکارانـەی کـار لـە سـەر ئـاو و هـەوای ناوچـەکان دەکـەن ، لـە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دیکە لە یـەك جیـاوازە ، ئـەوەتا تـا بەرەو باکوری کوردستان بچین پلەی گـەرمی ڕوو لـە نزمبوونـەوە دەبێت ، بە پێچەوانەوە تـا بـەرەو باشوور بێینـەوە پلـەی گـەرمی ڕوو لە بەرزبوونەوە دەبێت .

جیاوازی پلەی گەرمی لە ناوچەکانی باکوورو باشووری کوردستان جیاوازییەکی زۆرە ، بۆ نموونە لە وەرزی زستاندا پلەی گەرما لە شارەکانی باکوری کوردستان زۆر ڕوو لە نزمبوونەوەیە بۆ ژێر سفر دادەبەزێت ، لە هەندێ ناوچە دەگاتە (30یان 35) پلە بۆ ژێر سفر . لە ناوچەکانی باشووری کوردستانیش لە هاویندا پلەی گەرمی بە ڕێژەیەکی زۆر بەرز دەبێتەوە بۆ نموونە لە هەولێرو کەرکوك دەگاتە نێوان (40 و 45 و 50) پلە . بەوەش جیاوازی پلەی گەرمی نێوان ناوچەکانی کوردستان لە دوورترین خاڵی باکوور لە زستان و دوورترین خاڵی باشوور لە هاویندا دەگاتە نێوان (80 یان 85 پلە) کە ئەوەش جیاوازییەکی گەورەیە .

ب- بارانی کوردستان :

هەرچی بارانیشە لە ناوچە شاخاوییەکاندا تا بەرەو باکوور بەرز بینەوە زیاتر دەبارێت و بەفری ئەستورتر دەکەوێت ، کە لە هەندێ ناوچەدا ئەو بەفرانە تا وەرزی هاوینیش دەمێننەوە ، بەلاّم لە ناوچە دەشتاییەکانی باشوور و ڕۆژئاوا تا بەرەو خواروو بێینەوە باران کەم دەبێتەوە ، بەفریش زۆر بەکەمی دەبارێت

باسی سێیەم- دەرامەتی ئاوی

گرنگترین ڕووبارو دەریاچەکانی کوردستان بریتین لە :

أ : ڕووبارەکان

لەخاکی کوردستاندا چوار ڕووباری گەورە سەرچاوە دەگرن ، کە بریتین لە:

1- ڕووباری ئاراس : لە ناوچەی (بینگۆل) لە تورکیا سەرچاوە دەگرێت و دەڕژێتە دەریای قەزوین.

2- ڕووباری دیجلە :

لە باکوری شاری (دیار بەکر) ەوە لە دەریاچەی (گوولجوك) ەوە سەرچاوە دەگرێت ، بە خاکی کوردسـاندا تێپەر دەبێت و دواتر بە زەوییەکانی عێراقدا بەرەو خوار تێدەپەرێت تا لە نزیك شاری (بەسڕا) لەگەڵ ڕووباری (فوڕات) تێکەڵ بە یەك دەبنەوەو (کەنداوی عەڕەب) پێکدەهێنن .

3- ڕووباری فورات :

بە درێژترین ڕووباری کوردستان دادەنرێت و لە دوو سەرچاوە پێکدێت ، یەکێکیان (فرات صو)، سەرچاوەکەی تریش (مراد صو) ئەم دوو لقەش لە باکووری (ئالازیغ) دەگەنە یەکو ڕووباری فورات پێکدەهێنن.

4- ڕووباری قیزل ئۆزۆن:

ئەم ڕووبارە لە ڕۆژئاوای شاری (دیواندەرە) ی کوردستانی ڕۆژهەڵات سەرچاوە دەگرێت و لە باشووری شاری (ڕەشت) دەرژێتە دەریای قەزوین.

ب: زێیەکان

زێ لە ڕووبار بچووکترە ، کوردستان لە چەند زێیەکی گرنگ پێکدێت، لەوانە:

1- زێی گەورە : لقی هەرە گەورەی ڕووباری دیجلەیەو لە کوردستانی باکوورەوە سەرچاوە دەگرێت بەرەو کوردستانی باشوور درێژ دەبێتەوە ، تاکو دەگاتە ئاوبەندی بێخمە ، لەوێدا بەرەو باشووری ڕۆژئاوا دەڕوات ، تاکو لە باشووری شاری موسڵ ، دەڕژێتە نێو ڕووباری دیجلە

2- زێی بچووك:

بە درێژترین لقی ڕووباری دیجلە دەژمێردرێت کە لە ڕۆژئاوای شاری مهاباد سەرچاوە دەگرێت و لە سنووری قەڵادزێوە دەپەڕێتە کوردستانی عێـراق و دەڕژێتـە ئاوبەنـدی دۆکـان ، لەوێشـەوە بـەرەو پـردێ دێـت ، لـە ئەنجامـدا لەگەڵ زێی گەورەدا دەڕژێتە ڕووباری دیجلە.

3- زێیەکانی بەتلیس و بۆتان لە کوردستانی باکوور.

4- زێی سیروان لە کوردستانی ڕۆژهەلأت بەرەو کوردستانی باشوور درێژدەبێتەوە.

ج : دەریاچەکان

لە کوردستان چەند دەریاچەیەکی گرنگ هەن لەوانە:

1- دەریاچەی وان: گەورەترین دەریاچەیە لە کوردستاندا ، دەکەوێتە باکووری کوردستان. ئاوەکەی زۆر سوێرە بۆیە هیچ زیندەوەرێکی تیا ناژیت.

2- دەریاچەی ورمێ: دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی شاری ورمێ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان .

3- دەریاچەی گوولجوك : دەكەوێتە باكووری شاری دیاربەكر ، بەرزاییەكەی 1155 م لەئاستی دەریاوە.

4- دەریاچەی زرێبار (زریوار) : دەكەوێتە ناوچەی سنە نزیك شارۆچكەی مەریوان لە كوردستانی ڕۆژهەلاْت.

تەوەری سێیەم / تایبەتمەندی مرۆیی کوردستان

باسی یەکەم- دابەشبوونی دانیشتوان بە پێی پێکهاتە

باسی دووەم- دابەشبوونی دانیشتوان بە پێی ژینگە

باسی سێیەم -دابەشبوونی دانیشتوان بە پێی قەبارە